

Література

1. Банковское дело: стратегическое руководство. — М.: Издательство АО « Консалтбанкир», 1998. — 432 с.
2. Банківський менеджмент: Навч. посібник для вищих навчальних закладів / О. Кіріченко, І. Геленко, А. Ятченко. — К.: Основи, 1999. — 671 с.
3. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент банку: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1999. — 280 с.
4. *Уткин Э. А.* Банковский маркетинг. — М.: Инфра — М, 1995. — 324 с.

УДК 338.46.336.7

І. Б. Івасів,

канд. екон. наук, доцент
доцент кафедри банківської справи,
Київський національний економічний університет

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье раскрывается сущность концепции банковской транспарентности. Обусловлена необходимость прозрачности банковского бизнеса для рыночных агентов, в том числе и самих банков. Рассмотрены проблемы и предложены пути расширения транспарентности банковского бизнеса в Украине.

The article considers the essence of bank transparency conception. The necessity of bank business transparency for market agents including banks is determined. The author considers the problems and offers the ways of widen of bank business in Ukraine

Ефективне корпоративне управління сприяє прозорості діяльності компанії. Поняття прозорості бізнесу у сучасних умовах набуває винятково важливого значення і переміщається з площини філософської категорії до інструментарію управлінців та регуляторів. Фактично, прозорість бізнесу стала одним із чільних факторів його вартості.

Особливо актуальною проблема прозорості бізнесу стоїть перед банками, адже, з одного боку, їх бізнес ґрунтується на довірі клієнтів, а з іншого — ті ж самі клієнти пред'являють вимоги до конфіденційності ділової інформації щодо своєї діяльності, яку вони відкривають банкам.

У буквальному розумінні прозорість — це величина, що характеризує, яку частку світла пропускає середовище без зміни напрямку його розповсюдження. В економічній теорії прозорість показує ступінь публічності компанії, готовності надава-

ти допуск до інформації, що стосується її функціонування, акціонерам, аудиторам, потенційним інвесторам, іншим зацікавленим особам. Іншими словами, прозорість передбачає надання можливості усім бажаючим отримувати інформацію щодо функціонування бізнесу. У цьому випадку ми, як і у фізиці, також можемо скористатися метафорою світла: на світлі важче обманювати, ніж у темряві, оскільки світло створює сприятливі умови для спостереження. Натомість, за відсутності прозорості вкладення коштів у бізнес нагадуватиме лотерею чи азартну гру. Саме тому концепцію прозорості бізнесу, чи, як часто прийнято говорити, транспарентність, покладено в основу теорій ринкового саморегулювання і забезпечення ринкової стабільності.

Проблема прозорості (транспарентності) банківського бізнесу набула практичної розробки з 80-х років 20 століття в контексті розвитку теорії та практики корпоративного управління. Основоположником концепції транспарентності вважають Роберта Лукаса, котрий в 1976 році у своїй праці «Економічна оцінка політики: критика» розглянув взаємозв'язок економічних рішень та очікувань ринкових агентів. З 80-х років проблема транспарентності активно досліджувалась в контексті прозорості діяльності центрального банку та його грошово-кредитної політики, що знайшло відображення у працях П. Гераатс, Ф. Мишкіна, А. Цукермана, Д. Чортареса, А. Мельтцера, М. Демертзіс, А. Хлетта, Й. Перлмана, А. Аткесона, А. Кіа, А. Поусена та інших науковців. В Європейському центральному банку, Банку Англії, шведському центральному банку — Ріксбанку було проведено наукові дослідження щодо впливу відкритості і транспарентності центрального банку на ефективність його політики. Вчені дійшли висновку, що реалізація принципу прозорості у випадку центрального банку допомагає знизити асиметричність інформації і, загалом, є корисною для суспільства, хоч може й не співпадати з інтересами керівників центральних банків.

Вдосконалення механізмів регулювання банківської діяльності та поширення вартісного мислення у середовищі корпоративного керівництва спричинили запровадження принципів транспарентності і на мікрорівні, зокрема в банківському бізнесі. Паралельно з'явилась низка наукових робіт, присвячених впливу ефекту транспарентності на фінансові інститути.

Д. Даймон і Р. Вереші довели, що фірма шляхом розкриття інформації щодо своєї діяльності знижує асиметричність інформації і призводить до підвищення її вартості з боку крупних інве-

сторів і відтак підвищує ліквідність цінних паперів компанії і знижує вартість залучених коштів [1].

М. Барклей і К. Сміт продемонстрували позитивний зв'язок між рівнем розкриття інформації і зміною ринкової мікроструктури й виявили вплив між асиметрією інформації, що має місце між ринковими агентами, та приходом на ринок нових інвесторів [2].

М. Велкер дослідив зв'язок між рівнем розкриття інформації та розміром попиту та пропозиції на цінні папери компанії. Він виявив, що транспарентність підвищує рівень ринкової ліквідності цінних паперів компанії, який, у свою чергу, є пропорційним маржі між ціною купівлі та продажу цінних паперів компанії [3].

Д. Афлек-Грейвз, С. Каллан і Н. Чіпалкатті показали, що біржові ціни на цінні папери компанії залежать від інформації фінансової звітності. Зокрема, у компаній, які у своїх річних звітах інформували про нижчу прибутковість, розрив між ціною купівлі та продажу акцій був більшим, ніж у компаній з вищою прибутковістю [3].

М. Ленг і Р. Ландхольм надали свідчення, що компанії з вищою інформаційною відкритістю можуть бути більш точно проаналізовані, прогноз рівня доходності таких компаній теж буде більш точним. Крім того, у таких компаній будуть менші відхилення між окремими прогнозами щодо показників діяльності, що підвищуватиме попит на їх цінні папери [4].

Зрештою, у вересні 1998 р. Базельським комітетом з банківського нагляду було прийнято документ під назвою «Підвищення транспарентності банків», у якому сформульовано вимоги до публічної відкритості банків, котрі рекомендовані до використання національним органам банківського нагляду.

В економічній літературі транспарентність часто розглядається разом з поняттям відкритості компанії. Ці поняття насправді є доволі близькими, однак не тотожними. І якщо проблема відкритості бізнесу розглядається вже доволі давно, увага до транспарентності, як зазначалось вище, була привернута порівняно недавно.

Термін «транспарентність» походить від англійського transparency, що в перекладі означає «прозорість». В економічній теорії під прозорістю (транспарентністю) розуміють наявність ефективних комунікацій та взаємодії між керівництвом банку, з одного боку, та акціонерами, кредиторами, засобами масової інформації, іншими ринковими агентами і, навіть, суспільством

в цілому, з другого. Базельський комітет банківського нагляду визначає транспарентність як «публічне розголошення повної та своєчасної інформації, що надає можливість користувачам цієї інформації здійснювати точну оцінку фінансового стану та діяльності банку, наявних ризиків та реалізації ризик-менеджменту» [5; 4]. Однак потрібно розуміти, що навіть при доступності значного масиву інформації про діяльність компанії, можуть виникнути запитання: чи є ця інформація достатньо зрозумілою для зацікавлених осіб; чи цілісну картину того, що відбувається з компанією вона дає; наскільки є «дозованою»? Тому на відміну від відкритості, транспарентність передбачає не тільки доступність інформації, але й і її зрозумілість для зацікавлених осіб.

Підсумовуючи вищесказане, надамо наступне визначення. Транспарентність — це середовище, в якому банк надає усім зацікавленим особам необхідну їм для прийняття раціональних рішень інформацію у відкритій, повній, своєчасній і зрозумілій формі.

Питання чи потрібна прозорість бізнесу банкам на перший погляд може здатися риторичним. Однак не для країни, де лише 5—6 років тому більшість банківських установ вивісили таблички з своїми назвами, а до половини статей балансів, опублікованих у річних звітах, складали «інші активи» та «інші пасиви». Розглянемо цей аспект під кутом зору різних зацікавлених осіб.

З точки зору акціонерів прозорість дозволяє здійснювати моніторинг справедливості їхньої винагороди за ризик втрати вартості вкладених коштів у капітал банку і впливати на управління компанією в своїх інтересах. Найбільш зацікавленими у прозорості компанії є так звані «міноритарії», тобто дрібні акціонери, тоді як пріоритети крупних тримачів акцій можуть бути іншими. Так само зацікавлені у прозорості бізнесу потенційні інвестори, оскільки відкритість компанії полегшує прийняття вірних інвестиційних рішень.

Інші пріоритети у незалежних оцінювачів, котрі вважають первинним індикатором діяльності банку максимізацію його вартості, а прозорість у ланцюжку створення нової вартості вони розглядають як похідний чинник.

Необхідність прозорості очевидна для аудитора, оскільки тільки за умови відкритості інформації він може з'ясувати об'єктивні результати і надати власникам рекомендації щодо максимізації вартості банку.

Це ж саме стосується і рейтингових агенцій, які вважають відкритість компанії показником того, що вона налаштована на роботу у тривалій перспективі.

Загалом, ринкові агенти виграють від прозорості банківського бізнесу, оскільки можуть використовувати інформацію для прийняття ефективних економічних рішень, знижуючи таким чином ринкову невизначеність. Транспарентність сприяє і підвищенню ринкової дисципліни, так як ринок вимагатиме від банків, котрі приймають додаткові ризики, вищого доходу на капітал. Акціонери таких банків почнуть позбуватись акцій, що негативно вплине на вартість залучення капіталу компанією. І навпаки, спотворена, неповна, або незрозуміла інформація погіршити загрожувє нормальному функціонуванню фінансового ринку, призводить до нераціонального розподілу фінансових ресурсів, підвищення вартості капіталу.

Якщо прозорість банківського бізнесу позитивно сприймається більшістю учасників ринку, то чи корисна транспарентність самому банку?

По-перше, якщо учасники ринку дізнаються про проблеми певного банку, то це може спричинити справжню паніку, кризу ліквідності, що може перекинутись на усю банківську систему. Втрати суспільства в такому випадку можуть досягти значних масштабів.

По-друге. Непросто визначити чи перевищують вигоди від транспарентності витрати на її забезпечення, що пов'язано з розробкою та підтримкою інформаційних систем.

По-третє. Специфіка банківського бізнесу полягає у довірливих відносинах банків з його клієнтами. Тому, на наш погляд, транспарентність банків не може бути набагато вищою за прозорість бізнесу його клієнтів. Це особливо відчули банки Швейцарії, які, підвищивши свою транспарентність, втратили певний специфічний сегмент своєї клієнтури.

Вище зазначалось, що прозорість бізнесу не завжди є пріоритетом для крупних акціонерів. На нашу думку, чутливими до транспарентності є публічні компанії, так як вони сильно залежать від зовнішніх джерел капіталу. Така залежність значно нижча у закритих компаній, відповідно, вони менше зацікавлені у прозорості своєї діяльності в тій частині, що стосується взаємовідносин із потенційними інвесторами. При цьому ми далекі від думки апріорі зараховувати усі закриті компанії банківського сектора до таких, що намагаються через особливості своєї організаційно — правової форми обмежити інформацію щодо своєї діяль-

ності, як і від того, щоб стверджувати про архаїчність правового статусу закритих компаній. Звичайно, як зазначалось вище, публічні компанії мають перевагу, маючи більше можливостей для залучення додаткових джерел капіталу, тож компаніям, що залежні від зовнішнього фінансування, доцільно проводити діяльність у формі відкритого акціонерного товариства. Однак, не можна не погодитись з думкою Джека Траута, що при цьому «потрібно дотримуватись балансу. Продавши частину акцій на ринку, не можна допускати, щоб Wall Street (фондовий ринок — прим. авт.) керував бізнесом компанії. Часто Wall Street починає диктувати компанії умови, наказуючи їй рости за будь-яку ціну. Її керівництво думає про котировки акцій більше, ніж про позицію на ринку» [6]. Іншими словами, більша незалежність від зовнішніх джерел капіталу дає можливість закритим компаніям більшу свободу у формуванні та реалізації стратегії своєї діяльності.

Таблиця 1

**ДАНІ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ
УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ СТАНОМ НА 01.04.2005 р. [7; 8]**

	Організаційно — правова форма					
	ВАТ, одиниць	Частка у групі, %	ЗАТ, одиниць	Частка у групі, %	ТОВ, одиниць	Частка у групі, %
Перша двадцятка банків (TOP 10)	7	70	3	30	0	0
Перша двадцятка банків (TOP 20)	11	55	7	35	2	10
Банки зі 100 % іноземним капіталом	0	0	9	100	0	0
Усі банки країни	92	57,5	40	25	28	17,5

Таблиця 2

**ЧАСТКА ПРОВІДНИХ БАНКІВ В АКТИВАХ ТА КАПІТАЛІ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ (станом на 01.04.2005 р.) [7; 8]**

Цільна десятка українських банків (Топ 10) щодо розміру активів							Нааяність опублікованих річних звітів на офіційній веб-сторінці
	Банки	Організаційна форма	Активи, тис. грн	Частка в активах банківської системи, %	Капітал, тис. грн	Частка в капіталі банківської системи, %	
1	Приватбанк	ЗАТ	14 713 569	11,0	1 465 644	8,0	+
2	Аваль	БАТ	11 859 442	8,8	1 303 210	7,1	+
3	Промінвестбанк	ЗАТ	10 602 718	7,9	1 167 061	6,3	+
4	Укрсоцбанк	БАТ	7 068 331	5,3	909 855	4,9	+
5	Укрсіббанк	БАТ	5 680 780	4,2	742 150	4,0	+
6	Укрексімбанк	БАТ	5 296 448	3,9	614 472	3,3	+
7	Ощадбанк	БАТ	5 071 054	3,8	355 421	1,9	—
8	Райффайзенбанк Україна	ЗАТ	4 407 290	3,3	354 170	1,9	+
9	Надра	БАТ	3 888 480	2,9	366 656	2,0	+
10	Брокбізнесбанк	БАТ	2 768 759	2,1	381 863	2,1	+
	Разом по групі	—	7 135 6872	53,1	7 660 502	41,6	—

Закінчення табл. 2

	Банки	Організаційна форма	Активи, тис. грн	Частка в активах банківської системи, %	Капітал, тис. грн	Частка в капіталі банківської системи, %	Наявність опублікованих річних звітів на офіційній веб-сторінці
Друга десятка українських банків щодо розміру активів							
11	Укрпромбанк	ТОВ	2 378 703	1,8	608 880	3.3	—
12	Фінанси та кредит	ТОВ	2 284 103	1,7	191 499	1.0	—
13	Експрес-банк	БАТ	2 149 782	1,6	163 450	0.9	—
14	Перший український міжнародний банк	ЗАТ	1 976 368	1,5	399 607	2.2	+
15	Хрещатик	БАТ	1 873 856	1,4	178 977	1.0	+
16	Форум	БАТ	1 826 204	1,4	219 770	1.2	+
17	Правекс-банк	БАТ	1 641 206	1,2	142 966	0.8	+
18	Південний	ЗАТ	1 598 584	1,2	165 753	0.9	+
19	ІНГ банк Україна	ЗАТ	1 596 904	1,2	169 446	0.9	+
20	Донгорбанк	ЗАТ	1 475 754	1,1	224 739	1.2	-
	Разом по групі	—	18 801 464	14,0	2 465 087	13.4	
	Разом за двадцятью банками (ТОР 20)	—	90 158 336	67,1	10 125 589	55.0	
	Разом по усім банкам країни		134 347 880	100	18 421 431	100	

У табл. 1 міститься інформація щодо організаційно-правової форми українських банків, зокрема по групах десяти і двадцяти найбільших за розміром активів банків України, відповідно TOP 10 і TOP 20, а також банків із стопроцентним іноземним капіталом. Табл. 2 дає інформацію щодо частки найбільших банків в активах та капіталі банківської системи України, а в табл. 3 ця ж інформація інтерпретована стосовно організаційно-правової форми банків.

Таблиця 3

**ЧАСТКА БАНКІВ ЧІЛЬНОЇ ДВАДЦЯТКИ У АКТИВАХ
І КАПІТАЛІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
В РОЗРІЗІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ
БАНКІВ СТАНОМ НА 01.04.2005 р. [7; 8]**

Групи банків	Активи, тис. грн	Частка в активах банківської системи, %	Капітал, тис. грн	Частка в капіталі банківської системи, %
Відкрита організаційно-правова форма				
Перша десятка	41 633 294	30,9	4 673 627	25,3
Друга десятка	7 491 048	7,0	705 163	3,9
Разом (TOP 20)	491 243 424	37,9	5 378 790	29,2
Закрита організаційно-правова форма				
Перша десятка	29 723 577	22,2	2 986 875	16,2
Друга десятка	11 310 416	7,0	1 759 924	9,5
Разом (TOP 20)	41 033 993	29,2	4 746 799	25,7

Як свідчать представлені дані, сім із десяти банків чільної десятки функціонують у формі відкритого акціонерного товариства і контролюють, відповідно, 30,9 % активів та 25,3 % капіталу банківської системи України. У межах чільної двадцятки банків, що контролюють більше половини активів та капіталу банківської системи, питома вага закритих товариств зростає до 45 %, становлячи в цілому по банківській системі 42,5 %, однак за своїм впливом вони все ж суттєво поступаються банкам у формі відкритого акціонерного товариства. У групі банків із 100 % іноземним капіталом відкриті компанії взагалі відсутні, поза як вони мають стабільні й дешеві джерела фінансування від материнських банків. Для того, щоб вижити в боротьбі з цими конкурентами та тими іноземними банками, прихід яких на український ринок не за горами, банкам, які у нашій країні вважаються вітчиз-

няними (хоч у дійсності чимала їх частина фактично належить іноземним громадянам), слід поступово переорієнтовуватись на інші джерела фінансування, серед яких чималу роль відіграють кошти домашніх господарств, що має відбитись і на структурі власності цих компаній. Це спричинить і потребу у більшій відкритості та прозорості банківського бізнесу.

Аналізуючи ступінь розкриття інформації, бачимо, що на сьогоднішній день, як свідчать дані табл. 2, серед чільної десятки (групи TOP 10) усі банки надають можливість ознайомитись із річними звітами через власні веб-сторінки (виняток становить державний Ощадний банк України). Натомість, у другій двадцятці подібну інформацію надають тільки шість банків. Далі, вслід за зменшенням частки банків в активах банківської системи, пропорція банків, котрі оприлюднюють свої річні звіти, знижується, до того ж значна кількість банків досі просто не має власної працюючої веб-сторінки.

Зрозуміло, що прозорість є поняттям відносним і навряд чи можна говорити про повну відкритість бізнесу, особливо бізнесу банківського. На наш погляд, на практиці мова може йти лише про міру прозорості, визначити яку можливо шляхом порівняння з іншими компаніями галузі чи з компанією, що аналізується, у різні періоди її діяльності. Ще одним підходом є встановлення рамок, за якими компанія повинна здійснювати розкриття інформації та вимог щодо характеру і способів представлення такої інформації. До індикаторів прозорості компанії відноситься відкритість її фінансової документації, особливо фінансової звітності, інформацію щодо усіх крупних угод, публікацію стратегічних планів розвитку, періодичність процедур незалежного аудиту і незалежної оцінки вартості. Базельський комітет банківського нагляду для досягнення необхідного рівня транспарентності рекомендує банкам включати до розкриття наступні шість категорій інформації, висвітленої «чітко, ясно і детально» [5, с. 5]:

- фінансові результати;
- фінансовий стан;
- стратегії ризик-менеджменту;
- вразливість до ризиків;
- стандарти бухгалтерського обліку;
- основна інформація про бізнес, менеджмент і корпоративне управління.

Безперечно, що прозорість бізнесу тісно пов'язана із засобами масової інформації, однак її не можна зводити до PR-технології і прихованої реклами, коли менеджмент здійснює політику «конт-

рольованої прозорості», акцентуючи увагу громадськості на вигідних моментах діяльності банку і завуальовуючи інші — «незручні» для себе і банку. Тому забезпечення транспарентності банків вимагає розробки уніфікованих підходів. Цю роль у значній мірі повинні брати на себе регулюючі органи, у тому числі Національний банк України та Державна Комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Фахівці Базельського комітету банківського нагляду виділяють наступні основні проблеми у забезпеченні транспарентності банків [5, с. 8]:

- проблема реальної оцінки діяльності банку;
- проблема порівнянності фінансової інформації;
- проблема захищеної законом приватної інформації про клієнтів банку, що не може бути розголошена;
- проблема своєчасності інформації, зумовлена швидкими змінами банківських ризиків.

Принцип повної відкритості інформації, який, до речі, закріплений у вітчизняному законодавстві з цінних паперів, здавалося б мав цілковито вирішити зазначені проблеми. Однак, цей принцип потрібно трактувати значно ширше, ніж наявність законодавчих вимог до оприлюднення інформації за певними статтями чи формами звітності. Саме керівники банків мають усвідомити важливість оприлюднення інформації, як важливого чинника, що привертає увагу потенційних інвесторів. Для банківського бізнесу це тим більше важливо, оскільки у структурі його пасивів основна частка припадає на залучені кошти. І транспарентність, а не просто відкритість інформації, дозволяє перемогти у конкурентній боротьбі за ці ресурси.

Дане твердження можна проілюструвати наступним прикладом з вітчизняної практики. Так, дев'ять українських банків за підсумками 2004 р. у декларації щодо податку на прибуток задекларували збиток. Натомість у звітності, що надається Національному банку і публікується у засобах масової інформації, шість із них вказали прибуткову діяльність. Різниця між цими даними перевищила 40 млн грн [9]. І хоч інформація про це через прес-службу НБУ стала надбанням громадськості, Національний банк України так і не оприлюднив назви цих банків.

На нашу думку, вітчизняним банкам потрібно виробити стратегію в сфері інформаційної політики, нарощувати свою інформаційну активність, бути більш відкритими до інвесторів та клієнтів. Що ж повинно знаходитись у центрі уваги при наданні інформації щодо банку? Ми вважаємо, що це інформація про місію і

стратегічні цілі банку, його основні завдання, структуру і політику корпоративного управління, фінансові результати та усі значні події, наприклад, зміни у структурі капіталу, клієнтській базі, крупні угоди тощо. В той же час дана інформація має готуватися, перевірятися та розкриватися відповідно до міжнародних стандартів, підтверджуватися незалежним аудитором, розповсюджуватися користувачам через канали, що забезпечують рівноправність доступу, своєчасність отримання та не бути пов'язаними із надмірними витратами.

Утвердження транспарентності в практику діяльності банків України постає у ряді найнагальніших завдань як банківського менеджменту, так і державного регулювання банківського бізнесу. Поруч з цим шукають свого вирішення проблеми кількісного виміру рівня банківської транспарентності, місця банківської таємниці, зокрема інформації про бізнес клієнтів, у концепції транспарентності банків.

Література

1. *Diamond D. and Verrecchia R.* (1991). Disclosure, Liquidity and the Cost of Capital, *The Journal of Finance*, Vol. XLVI, No. 4, September. — p. 1325—1340.
2. *Barclay M. J and Smith C., Jr.* 1988. Corporate Payout Policy: Cash Dividends versus open market repurchases. — *Journal of Financial Economics* 22. — p. 61—82.
3. *Affleck-Graves J., Callahan C., and Chipalkatti N.* Earnings Predictability, Information Asymmetry and Market Liquidity. — Working Paper: December. 2000.
4. *Lang M. and Lundholm R.* Corporate Disclosure Policy and Analyst Behavior, *The Accounting Review*, Vol. 71, (October 1996): p. 467—492.
5. Enhancing Bank Transparency. — Basel Committee on Banking Supervision. Basel. September 1998.
6. *Траут Дж.* Ответы на вопросы членов «Содружества менеджеров E-xecutive». — <http://www.e-xecutive.ru/publications/aspects/project>.
7. Офіційні показники діяльності банків України на 1 січня 2005 року. — Вісник Національного банку України. — № 2. — 2005. с. 48.
8. Офіційний перелік банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій. — Вісник Національного банку України. — 2005. — № 2. — С. 56—69.
9. *Лысенко Е.* Банкиров накажут за двуличность. — Деловая столица. 11 квітня 2005. — С. 12.